

ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU ROZWOJU POLSKICH REGIONÓW W KONTEKŚCIE INTEGRACJI Z UE*

Dorota PERŁO**

1. Wstęp

Wśród dylematów polityki gospodarczej istotne znaczenie ma problem zróżnicowań międzyregionalnych. W literaturze spierają się dwa poglądy. Niektórzy autorzy uważają, że zróżnicowania są zjawiskiem naturalnym. Silne gospodarczo regiony powinny być wspierane, ponieważ stają się one „lokomotywami wzrostu” całych gospodarek. Przeciwny punkt widzenia polega na traktowaniu dysproporcji rozwojowych jako problemu, którego rozwiązanie powinno być jednym z celów polityki ekonomicznej. Oprócz wskazywania negatywnego wpływu nieuzasadnionych zróżnicowań na procesy wzrostu, autorzy wysuwają tu również argumenty o charakterze etycznym, w tym postulat „sprawiedliwości społecznej”. Niwelowanie dysproporcji jest podstawą polityki regionalnej Unii Europejskiej i dlatego w ciągu najbliższych lat będzie miało bardzo istotny wpływ na sytuację polskich regionów.

Wewnętrzne perspektywy rozwojowe poszczególnych regionów są zdeterminowane przez ich zdolności i potencjały endogenicznego rozwoju. Rozwój każdego regionu uzależniony jest od istniejącego w nim potencjału ekonomicznego, ludzkiego, instytucjonalnego, innowacyjnego, ekologicznego, infrastrukturalnego i finansowego. Szczególnie duże znaczenie dla rozwoju regionów posiadają wysokie kwalifikacje ludzi, potencjał badawczo-rozwojowy oraz nowoczesna infrastruktura, zwłaszcza komunikacyjna i telekomunikacyjna. Wciąż jednak podstawowym miernikiem dywersyfikacji polskich regionów jest potencjał ekonomiczny, w szczególności PKB na mieszkańca.

Szanse rozwojowe różnych obszarów kraju są uzależnione od perspektyw rynkowych i technologicznych wiodących sektorów. Ich siła konkurencyjna, zdolności przystosowawcze oraz pozycja na rynku krajowym i międzynarodowym determinują układ i rozwój regionalny kraju. W zależności od rodzaju i skali rozwoju wiodących sektorów gospodarczych, poszczególne obszary kraju biorą udział w wymianie międzyregionalnej i międzynarodowej.

Zróżnicowania międzyregionalne związane są z dużymi rozpiętościami między pozycją regionów bogatych i biednych, silnych i słabych, centralnych i peryferyjnych. Obecnie problematyka zróżnicowań regionalnych dotyczy tradycyjnie ekspozowanych zagadnień socjalnych rozpatrywanych w kontekście globalnym, uwzględniającym uwarunkowania zewnętrzne. W ten sposób zróżnicowania regio-

* Artykuł został przygotowany w ramach projektu badawczego nr 2 H02B 013 24 finansowanego przez KBN

** mgr Dorota Perło, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Ekonomiczny

nalne osadzone zostały w kategoriach konkurencyjności regionów w skali międzyregionalnej i międzynarodowej.

Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju ekonomicznego Polski jest głęboko zakorzenione w historii kraju i Europy Środkowowschodniej. W latach 1795-1918 Polska utraciła państwowość, a obszar Polski został podzielony między 3 zaborców: Rosję, Austrię i Prusy (Niemcy). Po II wojnie światowej Polska, decyzją Wielkich Mocarstw, przejęła niektóre tereny Niemiec, jednocześnie przekazując ok. 45% powierzchni kraju na rzecz ZSRR. Mimo częściowej rekompensaty na zachodzie i północy, powierzchnia Polski zmniejszyła się o ok. 70 tys. km². Nowe granice i masowe przesiedlenia ludności naruszyły tradycyjne związki społeczno-gospodarcze na wielu obszarach, co nie pozostało bez wpływu na kształtowanie się procesów rozwojowych. Zmiana granic złagodziła historycznie ukształtowane dysproporcje między zachodem kraju („Polska A”) a wschodem („Polska B”) – znaczna część „Polski B” znalazła się w granicach ówczesnego ZSRR. Tym niemniej większość obszarów na wschód od Wisły charakteryzuje się nadal relatywnie niskim poziomem rozwoju i zagospodarowania. Są to obszary w przeważającej mierze rolnicze, słabo zurbanizowane, o wadliwej strukturze gospodarczej i społecznej.

2. Potencjał ekonomiczny

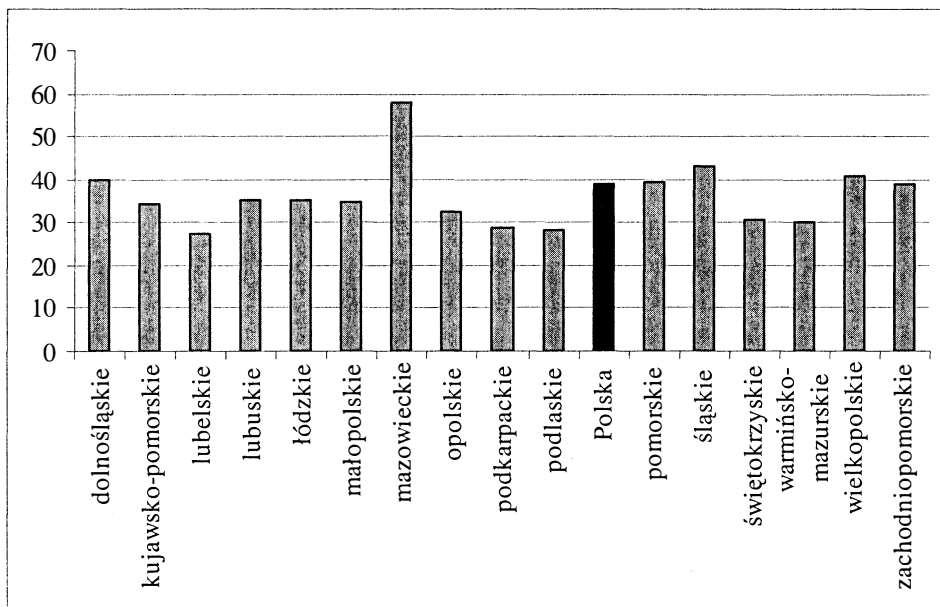
Zróżnicowania potencjału ekonomicznego regionów w Polsce na poziomie NTS II są obecnie zbliżone do występujących w większości krajów członkowskich UE. Podstawowy miernik – PKB na mieszkańca – różnicuje się w proporcji 1:2,2 [10, s. 31]. Jednak już na poziomie NTS 3, w podregionach, te dysproporcje są znacznie głębsze, sięgające w województwie mazowieckim 1:5 [11, s. 180]. W kontekście akcesji Polski do UE zasadniczym problemem jest nie tyle zróżnicowanie, co przede wszystkim niski potencjał ekonomiczny wszystkich regionów. Nawet najlepszy z nich nie sięgał w 2000 r. poziomu 60% średniego wskaźnika PKB na mieszkańca w „15” UE (wykres 1). Polskie województwa różnią się pod wieloma względami. Największą aktywnością gospodarczą charakteryzują się województwa: mazowieckie, śląskie, dolnośląskie i pomorskie. Koncentruje się w nich 54,5% wszystkich podmiotów gospodarczych kraju, w tym 63,3% spółek handlowych oraz 68,8% spółek z udziałem kapitału zagranicznego [4, s. 41].

W roku 2001 blisko połowa produkcji sprzedanej przemysłu koncentrowała się w województwie mazowieckim (20,5%), śląskim (16,8%) i wielkopolskim (10,3%) [4, s. 42-43]. Z kolei województwa lubuskie, świętokrzyskie i podlaskie osiągnęły razem 6,2% udziału w sprzedaży. Najwyższy wskaźnik produkcji sprzedanej przemysłu sektora prywatnego przypadającej na 1 mieszkańca występował w województwach mazowieckim, wielkopolskim i pomorskim. Podobnie kształtowały się takie wskaźniki, jak: nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca, nakłady inwestycyjne sektora prywatnego (ceny bieżące) w % ogółem, samochody osobowe zarejestrowane na 1000 ludności, wartość dodana brutto na 1 pracującego w zł, dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (ceny bieżące) na 1 mieszkańca (w zł), produkcja sprzedana przemysłu sektora prywatnego (ceny bieżą-

ce) na 1 mieszkańca, przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych (tabela 1, 2). Dotyczy to również udziału województw w eksporcie. Jednak w tym przypadku dominuje województwo pomorskie, nie mazowieckie, przodujące pod względem wszystkich innych wskaźników nowoczesności gospodarki¹. W eksporcie przeważają towary niskiej technologii, praco-, a nie wiedzochłonne [4, s. 15].

Wykres 1

PKB na mieszkańca w stosunku do średniej UE w roku 2000

Źródło: [2]

Zróżnicowania międzyregionalne stopy bezrobocia oscylują pomiędzy wskaźnikiem 13% w województwie mazowieckim a 28,9% w województwie warmińsko-mazurskim. Zróżnicowania te nie pokrywają się w pełni z różnicami poziomu PKB na mieszkańca, gdyż w wielu województwach rolnictwo spełnia rolę swoistej „przechowalni” – bezrobocia ukrytego w przeludnieniu agramym. Pomimo tego we wschodniej części kraju udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie bezrobotnych był najwyższy i wahał się w granicach 55-65% przy średniej krajowej 44%.

Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w 2001 r. w województwach: warmińsko-mazurskim (28,9%), zachodniopomorskim (24,7%), lubuskim (24,4%)

¹ Ekspert na 1 zatrudnionego w województwie pomorskim wynosił w końcu lat 90. 263 tys. zł, w mazowieckim – 221 tys. zł, małopolskim – 105 tys. zł, zachodniopomorskim – 32 tys. zł. Najmniej proeksportowy charakter mają gospodarki województw: lubelskiego (10,2 tys. zł na zatrudnionego), podlaskiego (8,2 tys.), łódzkiego (8,1 tys.) i świętokrzyskiego (7,5 tys.), przy średniej dla Polski 17,4 tys. zł [9, s. 73].

i kujawsko-pomorskim (21,9%). Sytuacja taka utrzymuje się od kilku lat i jest wynikiem upadku bazy ekonomicznej małych miast oraz państwowego rolnictwa w tej części kraju.

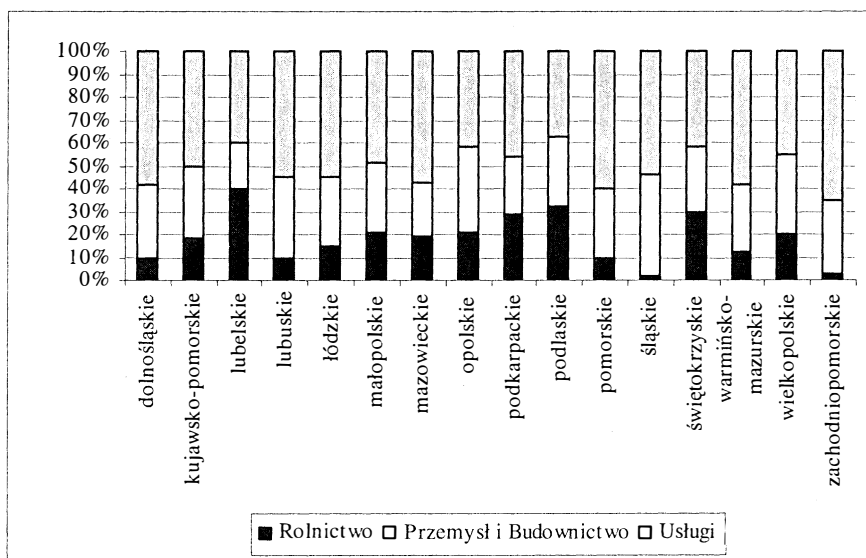
W każdym z regionów bezrobocie wśród kobiet było wyższe niż wśród mężczyzn. Województwa: łódzkie, mazowieckie i śląskie skupiały ponad 32% bezrobotnych kobiet. W 2001 r. niemal co trzecia osoba bezrobotna nie ukończyła 25 lat. Najwyższą stopę bezrobocia wśród ludzi młodych notowano w województwie zachodniopomorskim (ok. 62%), zaś najniższą w mazowieckim (33%).

Najmniej korzystną strukturę gospodarczą (o największym udziale rolnictwa w zatrudnieniu) mają województwa Polski wschodniej: lubelskie, świętokrzyskie, podkarpackie i podlaskie (wykres 2). Jednocześnie w województwach tych występuje najwyższy wskaźnik pracujących w rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie na 1 zatrudnionego. Najwyższym udziałem usług odznaczają się, obok mazowieckiego, województwa Polski zachodniej: zachodniopomorskie, pomorskie, dolnośląskie, lubuskie.

O średniej efektywności pracy w skali regionu decyduje udział pracujących w rolnictwie. Najwyższą pozycję w tym zakresie zajmują więc województwa o strukturach zdominowanych przez działalność pozarolniczą, jak mazowieckie, śląskie, wielkopolskie, dolnośląskie i pomorskie, najniższą zaś – lubelskie (50% zasobów pracy w rolnictwie), podlaskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie i świętokrzyskie.

Wykres 2

Struktura zatrudnienia w województwach wg rodzajów działalności w 2001 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [11, s. 84-85]

Tabela 1

Wskaźniki opisujące zróżnicowanie rozwoju polskich województw w 2001 r.

Wskaźniki \ Województwa	Polska	śląskie	kujawsko-pomorskie	lubelskie	lubuskie	łódzkie	małopolskie	mazowieckie
Nakłady inwestycyjne (w cenach bieżących) na 1 mieszkańca	3141	3706	2260	1672	2521	2566	2447	7406
Nakłady na działalność badawczo-rozwojową (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	126	115	62	66	17	113	142	422
Nakłady inwestycyjne sektora prywatnego (ceny bieżące) w % ogółem	68,1	67,1	67,8	55,3	72,6	66,6	63,7	75,8
Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	17,5	21,5	21,9	15,7	24,4	18,1	14,1	13
Samochody osobowe zarejestrowane na 1000 ludności	272	258	251	244	266	275	291	312
Telefoniczne łącza główne na 1000 ludności	295,8	332,4	304	255,4	281,9	290,4	274,4	362,7
Wartość dodana brutto na 1 pracującego w zł	40102	46005	38997	25539	42337	35248	33624	51760
Dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (ceny bieżące) na 1 mieszkańca (w zł)	12635	12900	11259	9746	11606	11930	11614	17843
Nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	297,71	241,88	536,42	167,31	234,75	220,75	238,67	434,63
Produkcja sprzedana przemysłu sektora prywatnego (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	9758,88	10088,06	10090	4201,62	8833,44	9103,35	8228,62	15508,44
Nakłady inwestycyjne na ochronę środowiska na 1 mieszkańca	160	238	196	86	140	145	121	199
Pracujący w rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie na 1 pracującego	0,29	0,17	0,27	0,53	0,18	0,33	0,37	0,26
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych	644,48	651,81	608,5	553,03	634,66	645,07	630,48	771,44
Zatrudnieni w działalności badawczej i rozwojowej na 1000 pracowników	5,26	5,83	4,8	3,9	0,6	4,33	6,38	11,41

Tabela 1 cd.

Wskaźniki	Województwa								
	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie	wielkopolskie	zachodniopomorskie
Nakłady inwestycyjne (w cenach bieżących) na 1 mieszkańca	2048	1730	1652	2694	2598	1732	1701	3428	2463
Nakłady na działalność badawczo-rozwojową (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	36	48	73	92	84	15	35	100	37
Nakłady inwestycyjne sektora prywatnego (ceny bieżące) w % ogółem	48,2	62,6	56,6	70,1	59,8	68,4	66,9	70,9	58
Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	18,2	17,4	15,1	19,6	15,7	18,4	28,9	15,4	24,7
Samochody osobowe zarejestrowane na 1000 ludności	281	226	219	277	269	261	204	333	240
Telefoniczne łącza główne na 1000 ludności	249,7	228,5	286,3	303,8	296,6	222,5	279,9	295,5	311
Wartość dodana brutto na 1 pracującego w zł	38424	25404	30074	46470	46446	28318	36896	41718	45541
Dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (ceny bieżące) na 1 mieszkańca (w zł)	10026	9625	10182	12012	13979	10766	10181	12957	12878
Nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	187,78	242,99	210,43	197,97	405,64	517,66	88,14	329,98	105,86
Produkcja sprzedana przemysłu sektora prywatnego (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	7279,42	6641,15	5919,26	10695,19	9791,13	6419,18	7779,15	13404,55	7395
Nakłady inwestycyjne na ochronę środowiska na 1 mieszkańca	132	138	97	137	120	89	70	275	203
Pracujący w rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie na 1 pracującego	0,3	0,48	0,47	0,15	0,13	0,5	0,27	0,27	0,16
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych	630,18	527,49	582,69	683,07	689,46	557,06	579,41	637,24	643,34
Zatrudnieni w działalności badawczej i rozwojowej na 1000 pracowników	2,84	1,44	2,9	5,95	4,38	1,38	2,56	4,24	3,85

Źródło: [11]

Tabela 2

Rangi wskaźników opisujących zróżnicowanie rozwoju polskich województw w 2001 r.

Województwa	dolnośląskie	kujawsko-pomorskie	lubelskie	lubuskie	łódzkie	małopolskie	mazowieckie	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie	wielkopolskie	zachodniopomorskie
Wskaźniki																
Nakłady inwestycyjne (w cenach bieżących) na 1 mieszkańca	2	10	15	7	6	9	1	11	13	16	4	5	12	14	3	8
Nakłady na działalność badawczo-rozwojową (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	3	10	9	15	4	2	1	13	11	8	6	7	16	14	5	12
Nakłady inwestycyjne sektora prywatnego (ceny bieżące) w % ogółem	7	6	15	2	9	10	1	16	11	14	4	12	5	8	3	13
Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	5	4	12	3	9	15	16	8	10	14	6	11	7	1	13	2
Samochody osobowe zarejestrowane na 1000 ludności	10	11	12	8	6	3	2	4	14	15	5	7	9	16	1	13
Telefoniczne łącza główne na 1000 ludności	2	4	13	10	8	12	1	14	15	9	5	6	16	11	7	3
Wartość dodana brutto na 1 pracującego w zł	4	8	15	6	11	12	1	9	16	13	2	3	14	10	7	5
Dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (ceny bieżące) na 1 mieszkańca (w zł)	4	10	15	9	7	8	1	14	16	12	6	2	11	13	3	5
Nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	7	1	14	9	10	8	3	13	6	11	12	4	2	16	5	15
Produkcja sprzedana przemysłu sektora prywatnego (ceny bieżące) na 1 mieszkańca	5	4	16	8	7	9	1	12	13	15	3	6	14	10	2	11
Nakłady inwestycyjne na ochronę środowiska na 1 mieszkańca	2	5	15	7	6	11	4	10	8	13	9	12	14	16	1	3
Pracujący w rolnictwie, leśnictwie i łowiectwie na 1 zatrudnionego	13	9	1	12	6	5	11	7	3	4	15	16	2	10	8	14
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych	4	11	15	8	5	9	1	10	16	12	3	2	14	13	7	6
Zatrudnieni w działalności badawczej i rozwojowej na 1000 pracowników	4	5	9	16	7	2	1	12	14	11	3	6	15	13	8	10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [11]

Podobnie kształtuje się zróżnicowanie struktury zatrudnienia wg rodzajów działalności w regionach analizowanych w skali międzynarodowej. Procent zatrudnionych w rolnictwie jest dla wszystkich krajów, zawartych w tabeli 3, wyższy od średniej dla Unii Europejskiej, wynoszącej 4,3%. Kształtuje się on od 45,2% zatrudnionych w rolnictwie w Rumunii do 5,2% w Czechach. Analogiczny średni wskaźnik w Polsce wynosi 18,7%. Wśród krajów Unii Europejskiej najniższy wskaźnik zatrudnionych w rolnictwie jest równy 1% i występuje w Belgii, w Niemczech i w Wielkiej Brytanii [10, s. 31].

Tabela 3

Struktura zatrudnienia wg rodzajów działalności w wybranych krajach Europy i w Unii Europejskiej w 2000 r.

Kraj	Rolnictwo	Przemysł i Budownictwo	Usługi
Bułgaria	9	34,3	56,7
Cypr	9,2	21	69,8
Czechy	5,2	39,9	54,9
Estonia	7	34,7	58,3
Węgry	6,5	33,8	59,7
Łotwa	14,4	26,9	58,7
Litwa	18,4	27,4	54,2
Polska	18,7	31,1	50,2
Rumunia	45,2	25,8	29
Słowenia	9,6	37,7	52,7
Słowacja	6,9	37,3	55,8
Unia Europejska	4,3	28,9	66,8

Źródło: [10, s. 31]

3. Potencjał infrastrukturalny

Zróżnicowania międzyregionalne w zakresie gęstości sieci drogowej i kolejowej mają głębokie korzenie historyczne, lecz w zasadzie pokrywają się z poziomem i strukturą gospodarczą regionów. Nasylenie infrastrukturą transportową regionów na zachód od Wisły jest więc wyraźnie większe, niż regionów wschodnich i północno-wschodnich. Jednak systemy transportowe, formalnie rozbudowane i dobrze rozwinięte, są nienowoczesne, słabo powiązane i w porównaniu do innych krajów kandydujących do Unii Europejskiej – szybko się starzeją [13, s. 51].

Z punktu widzenia atrakcyjności inwestycyjnej regionów i kraju jako całości, istotne znaczenie mają przede wszystkim dogodne połączenia autostradowe, a w przypadku ich braku – drogi dwujezdniowe, decydujące o dostępności komunikacyjnej regionów. W sumie w 2001 r. Polska dysponowała 2715 km takich dróg (w tym nie mniej niż 400 km autostrad). Przy średniej gęstości 0,9 km na 100 km², w najlepszej sytuacji pod tym względem znajdują się województwa: śląskie (4,2 km), łódzkie (1,6 km) i małopolskie (1,4 km), w najgorszej zaś warmińsko-mazurskie (0,1 km), podlaskie (0,2 km), lubelskie (0,3 km) i podkarpackie (0,3 km) [7, s. 73].

Podobnie kształtuje się sytuacja kolei. Najwyższe nasycenie kolejami normalnotorowymi na 100 km² mają województwa: śląskie (15,3 km), dolnośląskie (9,3 km) i opolskie (8,8 km). Najniższe: słabo zaludnione i relatywnie nisko zurbanizowane województwa wschodnie, tj. podlaskie (3,9 km), lubelskie (4,2 km) i mazowieckie (4,8 km) [7, s. 73]. Gwałtowny spadek przewozów kolejowych (o 50% w latach 90.), mający swe źródło zarówno w zmianach strukturalnych gospodarki, jak i w wysokich kosztach przewozu koleją, powoduje zamykanie kolejnych lokalnych połączeń kolejowych, rzadziej uczęszczanych, ale również na ogół wyeksploatowanych i wymagających olbrzymich nakładów na ewentualne utrzymanie i modernizację.

Pod względem rozwoju sieci telekomunikacyjnej Polska – mimo wielkiego postępu ostatnich lat – znacznie odstaje od państw wysokorozwiniętych, przy czym rozbieżność jest największa w tych segmentach rynku telekomunikacyjnego, w których w ostatnich latach nastąpił dynamiczny rozwój, tj. w telefonii komórkowej oraz w przesyłaniu danych Internetem². Zarówno nasycenie telefonami stacjonarnymi, jak i przenośnymi jest największe głównie w aglomeracjach, a także w województwach zachodnich. W 2001 r. najwyższy wskaźnik telefonicznych łączy głównych na 1000 mieszkańców występował w województwach: mazowieckim (362,7), dolnośląskim (332,4), zachodniopomorskim (311) i kujawsko-pomorskim (304) (tabela 1). Natomiast najgorzej wyposażone w linie telefoniczne stałe były województwa: świętokrzyskie (222,5 łączy na 1000 mieszkańców), podkarpackie (228,5), opolskie (249,7) i lubelskie (255,4). Poważnym problemem całego kraju jest słabo rozwinięta sieć szkieletowa (zwłaszcza szerokopasmowa, łącząca województwa i kraj jako całość z siecią światową), co utrudnia wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjnych.

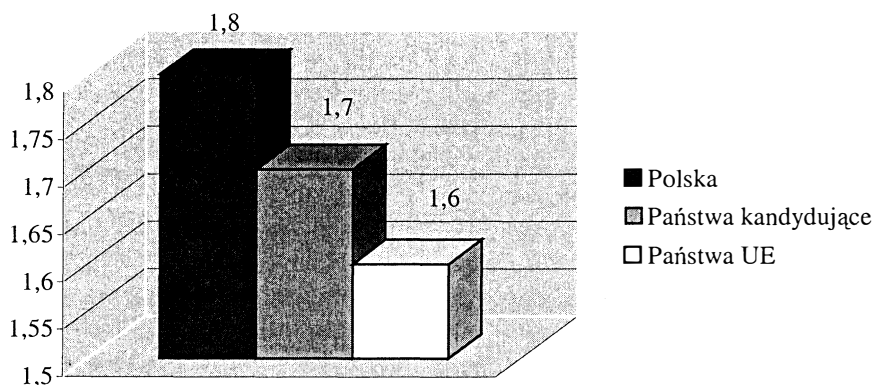
Z badań przeprowadzonych w lutym i marcu 2002 r. przez Centrum Badania Opinii Społecznej [6] wynika, że wyposażenie gospodarstw domowych w komputery osobiste w Polsce wynosiło 27% (w Czechach 40%, na Węgrzech 25%), mających dostęp do Internetu 13% (odpowiednio 24% i 8%). W roku 2001, według danych Eurostatu [5], w Unii Europejskiej dostęp do Internetu miało 37,7% gospodarstw domowych, na 100 mieszkańców UE przypadały 72 telefony komórkowe, 30 komputerów osobistych i 31 użytkowników Internetu.

² Por.: [12].

Telefonami komórkowymi, według danych CBOS, dysponowało w początkach 2002 r. 61% Czechów, 40% Węgrów i 32% Polaków. Tylko pod względem telefonizacji stacjonarnej wszystkie omawiane kraje reprezentują względnie wyrównany poziom (84% w Czechach, 78% w Polsce). W Polsce głównymi czynnikami różnicującymi dostęp do Internetu są: wykształcenie, zamożność i miejsce zamieszkania (wieś – miasto). Koszt dostępu do Internetu jest w Polsce nieznacznie wyższy niż w Unii Europejskiej i innych krajach kandydujących (wykres 3).

Wykres 3

Koszt dostępu do sieci Internet poza godzinami szczytu (stawki w euro za 1 godz.) w 2001 r.

Źródło: [10, s. 20]

Najniższe nasycenie komputerami i telefonami komórkowymi występuje w Polsce wschodniej. W przedsiębiorstwach województw: śląskiego, podlaskiego, łódzkiego i lubelskiego liczba komputerów na 1000 osób zatrudnionych w przemyśle kształtuje się na najniższym poziomie i wynosi odpowiednio: 57,7; 60,4; 64,7; 70,5.

W ciągu ostatnich lat w dużym stopniu zredukowano poziom zanieczyszczenia środowiska, co po części było efektem podjętych inwestycji w zakresie infrastruktury proekologicznej, po części zaś efektem restrukturyzacji gospodarki i likwidacji najbardziej przestarzałych linii technologicznych i redukcji produkcji w górnictwie. W skali kraju w latach 1995-2001 emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych została zredukowana o blisko 2/3, a gazowych o 1/3 [11, s. 117-118]. Nadal jednak zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego wykazuje duże zróżnicowania regionalne. W najtrudniejszej sytuacji są regiony najbardziej uprzemysłowione: łódzkie, małopolskie, mazo-

wieckie i śląskie. Rolnicze i leśne obszary we wschodniej i północno-zachodniej Polsce należą do najlepszych pod względem stanu środowiska i różnorodności biologicznej w skali całej Europy. Ponadto województwa, takie jak: wielkopolskie, dolnośląskie i zachodniopomorskie odznaczają się najwyższym wskaźnikiem nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska na 1 mieszkańca.

Województwa wschodnie i północno-wschodnie są relatywnie najslabiej wyposażone w sieć wodno-kanalizacyjną, jednak liczba oczyszczalni ścieków jest wyższa w tych województwach niż średnia w kraju. Najwyższy odsetek ścieków oczyszczano zarówno w rolniczych województwach „ściany wschodniej” – lubelskim i podlaskim, jak i w gęsto zaludnionym województwie dolnośląskim. Odsetek ludności obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków osiągał wysokie wartości zarówno w dolnośląskim, jak i warmińsko-mazurskim.

4. Potencjał ludzki

Specjalne miejsce w rozwoju regionalnym zajmują współcześnie takie wartości niematerialne, jak: wiedza i badania, nowe kwalifikacje i umiejętności, zdolności przywódcze oraz rozwój przedsiębiorczości i inicjatyw lokalnych. W Polsce występuje niski (i malejący) poziom nakładów na badania i rozwój (w 2000 r. zaledwie 0,78% dochodu narodowego; w USA – 2,7%; w Unii Europejskiej – 1,8%) [8]. Najwyższy poziom nakładów na działalność badawczo-rozwojową (w cenach bieżących) na 1 mieszkańca występuje w województwach: mazowieckim, małopolskim, dolnośląskim i łódzkim. Jednocześnie województwa te przodują w liczbie zatrudnionych w działalności badawczo-rozwojowej na 1000 pracowników (tabela 1, tabela 2). Ogólna ocena rozwoju gospodarki opartej na wiedzy sytuuje Polskę na 23. miejscu spośród krajów OECD (6 pkt wobec 30 pkt na Węgrzech, 40 pkt w USA i ponad 50 pkt w Szwajcarii) [3; 10, s. 18]. Niepokojący jest nie tyle niski poziom innowacyjności, co spadek udziału produkcji sprzedanej wyrobów nowych i zmodernizowanych w produkcji sprzedanej przemysłu oraz spadek liczby przedsiębiorstw zamierzających wprowadzić innowacje [16, s. 32]. W ostatnich latach przeszło dwukrotnie zmalał współczynnik wynalazczości (z 1,4 w 1989 r. do 0,6 w 2000 r.; średnio w Unii Europejskiej 2,6) [16, s. 41].

5. Konkurencyjność regionów

Do regionów o najwyższej konkurencyjności i poziomie rozwoju zaliczane są województwa: małopolskie, mazowieckie, pomorskie i wielkopolskie. Ich przewaga konkurencyjna wynika z: wysokiej efektywności sektora produkcyjnego, dużego potencjału zasobów ludzkich (m.in. ośrodki naukowe, najlepiej przygotowana kadra), stosunkowo dobrze rozwiniętej infrastruktury [14, s. 48-56]. Mają one największą szansę na włączenie się w europejskie procesy rozwojowe (globalizacja, budowa społeczeństwa informacyjnego). Taka rywalizacja między regionami dotyczy przede wszystkim przyciągania inwestycji prywatnych

(głównie zagranicznych) – przedsiębiorców, organizacji gospodarczych, a także pozyskiwania subwencji i innych form wsparcia z budżetu państwa³, pozyskania środków pomocowych Unii Europejskiej. Istotnymi atutami regionów wygrywających w walce konkurencyjnej są ich stolice – duże aglomeracje o zróżnicowanej strukturze ekonomicznej i wysokim udziale usług w strukturze zatrudnienia. Istotnym czynnikiem ograniczającym jakość życia w tych aglomeracjach jest jednak zły stan transportu zbiorowego (regres transportu szynowego, zanieczyszczający środowisko transport autobusowy, brak ścieżek rowerowych).

Relatywnie najlepsza sytuacja występuje w województwie mazowieckim – województwie o największej powierzchni i największej liczbie ludności, skupiającym ponad jedną trzecią ogółu zarejestrowanych w kraju spółek prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego, najniższej stopie bezrobocia, najniższej liczbie bezrobotnych przypadających na 1 ofertę pracy, najwyższych w kraju zarobkach oraz najwyższym dodatnim saldzie migracji. Mazowieckie charakteryzuje ponadto najwyższy wskaźnik zatrudnienia, najwyższy współczynnik skolaryzacji i najniższy ujemny przyrost naturalny. Województwo to wypracowuje największy PKB (zarówno w wartościach bezwzględnych, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca). Mazowieckie jest jednak województwem o największych zróżnicowaniach wewnątrzregionalnych – między Warszawą a podregionami: ostrołęckim, radomskim i siedleckim różnice poziomu PKB *per capita* kształtują się w proporcji 5:1.

Regionami, które stoją przed poważnymi trudnościami, są województwa we wschodniej Polsce: lubelskie, podlaskie, podkarpackie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Czynniki hamujące ich rozwój to: niski poziom wyposażenia infrastrukturalnego, nieefektywna struktura zatrudnienia, niskie wpływy budżetowe województwa (podatki dochodowe od osób fizycznych i prawnych), mało produktywnie rolnictwo, niski poziom rozwoju usług i przemysłu, niska jakość zasobów ludzkich (w tym słaba przedsiębiorczość) oraz niski wskaźnik urbanizacji i zaangażowania kapitału zagranicznego. Sytuacja tych województw wymaga podjęcia studiów nad ich restrukturyzacją w celu przygotowania założeń kompleksowego programu zmian, uwzględniającego specyfikę regionu. Przede wszystkim należy zadbać o rozwój środowiska przedsiębiorczości, o inwestycje infrastrukturalne poprawiające atrakcyjność regionu dla inwestorów, a także o ochronę środowiska naturalnego (nakierowanie na ekorozwój), o ukształtowanie struktury gospodarczej w taki sposób, by sprzyjała jak najlepszemu wykorzystaniu naturalnych cech rozwojowych regionu [1, s. 32].

Bardzo złożona jest sytuacja województwa śląskiego. Z jednej strony, charakteryzuje się ono wciąż relatywnie wysokim poziomem PKB na mieszkańca i niską stopą bezrobocia, z drugiej natomiast – jest największym obecnie w Europie skupiskiem przemysłów tradycyjnych, w tym górnictwa węgla kamiennego i hutnictwa. Rozpoczęta już niezbędna, głęboka restrukturyzacja struktury

³ Np. rządowych gwarancji niezbędnych do kredytowania przez banki komercyjne różnych operacji w regionach.

gospodarczej regionu prowadzi jednakże do drastycznych redukcji zatrudnienia w zakładach dotychczas faworyzowanych i wywołuje ostre reakcje bardzo silnych związków zawodowych.

Województwa w Polsce walczą o zdobycie jak najlepszej pozycji w rankingu. W związku z tym w ostatnim okresie widoczne jest zwiększanie ich zaangażowania w takich dziedzinach, jak [15, s. 9]: powiększanie stanu bazy naukowej i jednostek szkolnictwa wyższego w regionach⁴; działania w dziedzinie promocji walorów regionów i informacji o występujących na ich obszarach warunkach do lokalizacji inwestycji, o szansach rozwojowych regionów; próba sprostania warunkom powiązań układu komunikacyjnego regionów z projektami rozbudowy europejskiego systemu komunikacyjnego i wreszcie realizacja strategii rozwoju regionalnego.

Literatura

1. Bocian A.F., *Podlasie – próba bilansu szans rozwojowych*, [w:] Bocian A.F. (red.), *Podlasie – dekada szansy*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001.
2. *Commission Communication, First Progress Report on Economic and Social Cohesion*, Brussels, 30.01.2002.
3. *European Commission, EUROSTAT, Innovation Paper No. 18, Innovation and Creation: Statistic and Indicators*.
4. *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województw*, nr 3/2002, GUS, Warszawa, listopad 2002.
5. *Key Structural Data for the 10 Acceding Countries*, General Statistics, Eurostat, 06.01.03.
6. *Komputery, Internet, telefony komórkowe: wyposażenie gospodarstw domowych i użytkownicy w niektórych krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, komunikat z badań nr 83/2002, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2002.
7. Kozak M.W., *Skutki integracji z Unią Europejską dla polskich regionów*, [w:] *Korzyści i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Raport z badań*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2003.
8. *Main Science and Technology Indicator*, vol. 2002/1, OECD.
9. *Narodowa strategia rozwoju regionalnego 2001-2006*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego i Budownictwa, Warszawa 2000.
10. *Polska. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006*, maszynopis powielany, Rada Ministrów, Warszawa, luty 2003.
11. *Rocznik Statystyczny Województw 2002*, GUS, Warszawa 2002.

⁴ W wielu województwach w Polsce, nawet w tych słabiej rozwiniętych, jak lubelskie czy podlaskie, powstały nowe instytucje badawcze, nowe placówki wyższych uczelni – filie i wydziały, a także wyższe uczelnie prywatne.

12. Świderek T., *Umiarkowany wzrost w Europie Wschodniej*, „Rzeczpospolita”, 23.01.2003.
13. *Unity, Solidarity, Diversity for Europe, its People and its Territory, Second Report on Economic and Social Cohesion*, European Communities, 2001.
14. Winiarski B., *Czynniki konkurencyjności regionów*, [w:] Klamut M. (red.), *Konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław 1999.
15. Winiarski B., *Strategie podnoszenia konkurencyjności regionów*, [w:] Klamut M. (red.), *Polityka budowy regionu konkurencyjnego. Strategie – modele – postęp techniczny*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław 2000.
16. *Wzrost konkurencyjności gospodarki, lata 2004-2006*, maszynopis powielany, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2002.